

Innst. 335 S

(2011–2012)

Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen

Dokument 7:1 (2011–2012)

Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om årsmelding fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) for 2011

Til Stortinget

1. Utvalgets mandat og sammensetning

1.1 Sammendrag

1.1.1 Utvalgets mandat

EOS-utvalget skal føre løpende kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-tjeneste) som utøves av offentlige myndigheter, eller under styring av eller på oppdrag fra offentlige myndigheter. Utvalgets sentrale oppgave er å kontrollere at EOS-tjenestene ikke begår urett mot den enkelte. Utvalget skal påse at tjenestene arbeider innenfor rammen av lov, direktiver og ulovfestet rett. Kontrollen skjer primært gjennom inspeksjoner av tjenestenes arkiver, datasystemer og installasjoner. Kontrollen med enkeltsaker og operasjoner skal være etterfølgende. Men utvalget har full innsynsrett og skal holdes løpende orientert om pågående saker. Utvalgets kontroll skal være til minst mulig ulempe for tjenestenes løpende virksomhet. Det skal tas spesielt hensyn til vern av kilder og opplysninger mottatt fra utenlandske samarbeidende tjenester.

Utvalget skal undersøke alle klager fra enkeltpersoner og organisasjoner. Enhver klage eller henvendelse med påstand om at det er begått urett fra tjenestenes side, undersøkes i den eller de tjenester som klagen retter seg mot.

1.1.2 Utvalgets sammensetning

Frem til 30. juni 2011 ble utvalget ledet av Helga Hernes, tidligere statssekretær i Utenriksdepartementet og ambassadør til Wien og Bern. Eldbjørg Løwer, tidligere statsråd og nestleder i Venstre, overtok som utvalgets leder fra 1. juli 2011. Utvalgets nestleder er Svein Grønnern, generalsekretær for SOS-barnebyer i Norge og tidligere generalsekretær i Høyre. Utvalgets øvrige medlemmer har i 2011 vært Trygve Harvold, tidligere direktør i Lovdata, Gunhild Øyangen, tidligere stortingsrepresentant og statsråd for Arbeiderpartiet, Knut Hanselmann (frem til 30. november 2011), tidligere ordfører i Askøy kommune og stortingsrepresentant for Fremskrittspartiet, Theo Koritzinsky, tidligere stortingsrepresentant og partileder for Sosialistisk Venstreparti, Wenche Elizabeth Arntzen, dommer i Oslo tingrett og tidligere advokat og Hans Johan Røsjorde (fra 1. desember 2011), tidligere fylkesmann i Oslo og Akershus og stortingsrepresentant for Fremskrittspartiet.

2. Oversikt over utvalgets virksomhet i 2011

2.1 Sammendrag

2.1.1 Inspeksjonene

I henhold til kontrollinstruksen § 11 nr. 2 skal utvalgets tilsynsvirksomhet minst omfatte halvårlige inspeksjoner av E-tjenesten sentralt, kvartalsvise inspeksjoner i NSM, seks inspeksjoner årlig i PST sentralt og tre inspeksjoner årlig av Forsvarets sikkerhetsavdeling. Det skal videre foretas årlig inspeksjon av PST-enheter i minst fire politidistrikter, av minst to ytre enheter i E-tjenesten og/eller sikkerhets- og etterretningsfunksjoner ved militære staber og

avdelinger, og av minst to klareringsmyndigheter utenfor NSM.

Ut fra dette har utvalget i 2011 gjennomført 26 inspeksjoner, hvorav 17 i virksomhetene sentralt. Følgende 9 ytre enheter og lokale ledd har vært inspirert i 2011: PST Asker og Bærum, PST Sør-Trøndelag, PST Nordmøre og Romsdal, PST Øst-Finnmark, personellsikkerhetstjenesten ved Fylkesmannen i Oslo og Akershus, personellsikkerhetstjenesten i Utenriksdepartementet, Forsvarets stasjon Kirkenes (FSTK), Forsvarets stasjon Fauske (FSTF) og Avdeling for beskyttelse av kritisk infrastruktur (BKI).

Utvalgets teknisk sakkynndige har deltatt på 8 av inspeksjonene i 2011.

En viktig del av inspeksjonene er tjenestenes orienteringer om den løpende virksomheten og om emner utvalget ber om før inspeksjonene. Dette gir nyttig innsikt i aktuelle emner. Og det gir grunnlag for å stille konkrete spørsmål og ta opp mer generelle og prinsipielle saker.

Utvalget har i løpet av året hatt 23 interne arbeidsmøter for å forberede og følge opp inspeksjonene, i tillegg til å behandle klagesaker og saker utvalget har tatt opp selv.

2.1.2 Saker tatt opp på eget initiativ og klagesaker

I 2011 tok utvalget på eget initiativ opp 16 saker. De viktigste er omtalt nedenfor. Utvalget har i 2011 mottatt 29 klager mot EOS-tjenestene, omtrent like mange som i de siste årene. 10 av disse klagen har blitt avvist på formelt grunnlag, bl.a. fordi klagesaken er utenfor utvalgets kontrollmandat eller fordi klagen ikke er tilstrekkelig spesifisert. Men utvalget har i slike sammenhenger, om mulig, gitt veiledning til klagerne om hvilken fremgangsmåte de kan følge, eller hvilket organ de eventuelt kan henvende seg til.

2.1.3 Møter, besøk og deltakelse på konferanser

I løpet av året har hele eller deler av utvalget hatt orienteringsmøter med ulike myndigheter og kontrollorganer i Norge og i utlandet. I tillegg har medlemmer av utvalget og sekretariatet deltatt på flere konferanser.

2.1.4 Særskilte meldinger avgitt til Stortinget

OVERVÅKING AV NORSKE BORGERE – AV GRUPPEN SURVEILLANCE DETECTION UNIT (SDU)

Utvalget avga 7. februar 2011 særskilt melding til Stortinget om SDUs overvåking og registrering av norske borgere i Norge på vegne av den amerikanske ambassaden i Oslo (Dokument 7:1 S (2010–2011)). Meldingen var basert på utvalgets undersøkelser, på eget initiativ, av medieoppslag om denne overvåkingen. Ut fra utvalgets mandat handlet meldingen om

PSTs rolle i saken. Utvalget fant grunn til å kritisere tjenesten for at verken Justisdepartementet eller utvalget ble orientert om tjenestens kjennskap til sikkerhetsarbeidet ved USAs ambassade. Denne kritikken ble støttet av en enstemmig kontroll- og konstitusjonskomité og av Stortinget i møte 12. april 2011.

UTVALGETS UNDERSØKELSE AV POTs METODEBRUK I TREHOLT-SAKEN

Utvalget avga 14. juni 2011 særskilt melding til Stortinget om sin undersøkelse av oppslagene i media om at ulovlige metoder var blitt brukt i Treholt-saken (Dokument 7:2 S 2010–2011).

Utvalget konkluderte med at deler av overvåkingen av Treholts familieleilighet ikke hadde hjemmel i lov. Videre viste utvalgets undersøkelse at riksadvokaten og Justisdepartementets ledelse kjente til overvåkingen, men muligens ikke til den samlede metodebruken. Det ble likevel brakt på det rene at Justisdepartementet bevilget midler til POTs kjøp av dekkleiligheten, så vel som «teknisk utstyr» brukt i overvåkingen. Overordnet myndighets eventuelle kunnskap om og godkjenning av metodebruken kunne uansett ikke gi hjemmel for overvåkingstiltak som krever hjemmel i lov, eller som uttrykkelig er forbudt ved lov.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen støttet enstemmig utvalgets konklusjon om at POT hadde handlet ulovlig. Stortinget sluttet seg til dette da meldingen ble behandlet 13. desember 2011.

2.2 Komiteens merknader

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Jette F. Christensen, Martin Kolberg og Marit Nybakk, fra Fremskrittspartiet, lederen Anders Anundsen, Ulf Erik Knudsen og Øyvind Vaksdal, fra Høyre, Per-Kristian Foss, fra Sosialistisk Venstreparti, Hallgeir H. Langeland, fra Senterpartiet, Per Olaf Lundteigen, fra Kristelig Folkeparti, Geir Jørgen Bekkevold, og fra Venstre, Trine Skei Grande, viser til årsmelding til Stortinget fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) hvor det fremgår at antall inspeksjoner har ligget stabilt rundt 25 inspeksjoner årlig siden oppstarten. Også for 2011 er kravene til de faste inspeksjonene overholdt. Komiteen er fornøyd med at EOS-utvalget ikke har møtt spesielle problemer når det gjelder utøvelsen av kontrollvirksomheten i 2011 og at tjenestene gjennomgående har vist stor forståelse for utvalgets kontroll.

Komiteen viser til at utvalget behandler rundt 20 klagesaker mot tjenestene hvert år. I 2011 behandlet utvalget 29 klager. I tillegg ble det opprettet 16

saker av eget initiativ. Komiteen viser til at EOS-utvalgets kontroll er med på å sikre rettssikkerheten til enkeltindivider og å skape tillit til at tjenestene opererer innenfor sine rammer.

I 2011 oversendte utvalget to særskilte meldinger til Stortinget: Dokument 7:1 S (2010–2011) Overvåking av norske borgere foretatt av gruppen Surveillance Detection Unit (SDU), og Dokument 7:2 S (2010–2011) POTs metodebruk i Treholt-saken. Komiteens medlemmer støttet utvalgets kritikk i innstillingene til Stortinget. I begge sakene fattet Stortinget vedtak i samsvar med komiteens innstillinger. Komiteen vil understreke betydningen av at EOS-utvalget også i fremtiden benytter seg av muligheten til å sende særskilte meldinger for å sikre at slike saker kan få en tidsaktuell politisk behandling i Stortinget, jf. komiteens merknader til fjorårets årsmelding.

3. 15 år med parlamentarisk kontroll av de hemmelige tjenestene

3.1 Sammendrag

Utvalget peker i meldingen på noen sentrale utviklingstrekk siden EOS-utvalget startet opp sin virksomhet i mai 1996. Forholdene det her pekes på har påvirket EOS-tjenestenes arbeid – og dermed også utvalgets rammer, arbeidsmåter og muligheter for kontroll.

3.1.1 Rettslig utvikling

MENNESKERETTIGHETENE

Menneskerettighetene er blitt tillagt mer vekt i en rekke land de siste tiårene. I Norge ble bl.a. Grunnloven § 110c vedtatt i 1994. Den sier at myndighetene skal «respektere og sikre Menneskerettighetene». Med menneskerettsloven fra 1999 ble Norges internasjonale menneskerettighetsforpliktelser gitt forrang framfor norsk lovgivning. Og en endring av kontrollloven i 2009 påla EOS-utvalget å «påse ... at tjenestene respekterer menneskerettighetene». Begrunnelsen for endringen var blant annet å vise tydelig at menneskerettighetene har stor betydning for utvalgets kontrollområde, samt å gi et viktig signal til tjenestene og allmennheten.

EMK artikkel 10 om ytringsfrihet og artikkel 11 om forsamlings- og foreningsfrihet er viktige for kontrollområdet. Men særlig aktuell er artikkel 8 om retten til respekt for privatliv og familieliv. Riktignok kan offentlige myndigheter gripe inn i denne retten. Men det forutsetter lovhjemmel og nødvendige behov, eksempelvis nasjonal sikkerhet. EMD har uttalt at omfattende hemmelige inngrep i retten til privatliv må være basert på lovgivning som er presis, forutsigbar og tilgjengelig. I tråd med dette har utval-

get vært opptatt av at EOS-tjenestenes inngrep i retten til privatliv skal være klart hjemlet i lovverkets vilkår og prosedyrer. Kontrollen har vist og viser at inngrep overfor norske borgere uten slik hjemmel fortsatt forekommer.

TJENESTENES REGELVERK

EOS-tjenestene er i dag mer rettslig regulert enn for 15 år siden. Sett fra et kontrollperspektiv har dette vært en viktig og nødvendig utvikling. Utvalget har i den sammenheng merket seg at tjenestene generelt er blitt mer opptatt av rettssikkerhet og personvern, uten at dette synes å ha gått ut over deres effektivitet og legitimitet. Samtidig er det også vedtatt skjerpede straffebestemmelser overfor lovbrudd innenfor de hemmelige tjenestenes ansvarsområde, og PST er gitt utvidede hjemler for forebyggende formål: I 2005 fikk PST adgang til å bruke telefon- eller internettavlytting hvis det er «grunn til å undersøke om noen forbereder en handling» som ligger innenfor PSTs ansvarsområde, jf. politiloven § 17d.

3.1.2 Internasjonal utvikling

Trusler fra utenlandsk etterretning og fra nasjonale voldelige grupper finnes stadig. Men dagens trusselbilde, sammenliknet med for 15 år siden, er mer preget av internasjonale terrorister som samhandler gjennom moderne kommunikasjonsteknologi. At trusler også kan komme fra enkeltpersoner («soloterrorisme») i tillegg til fra ikke-statlige nettverk og organisasjoner, stiller flere krav til tjenestene enn tidligere. De nasjonale EOS-tjenestene har derfor fått mer behov for å samarbeide med hverandre og med andre lands tjenester. Dette har også økt utvalgets arbeid med å kontrollere tjenestenes informasjonsutveksling med samarbeidende tjenester. Viktige utfordringer her har bl.a. vært nasjonale jurisdiksjonsregler, manglende koordinering av de ulike tjenestenes regelverk og tjenestenes forsikringer om at de ikke bringer hemmelig informasjon fra andre lands tjenester videre («third party rule»).

Når det er blitt mer internasjonalt samarbeid mellom EOS-tjenester, har utvalget sett betydningen av kontakt mellom ulike lands kontrollorganer. I samarbeid med Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) arrangerte utvalget i 2008 et seminar som tok for seg kontrollorganenes utfordringer i møte med etterretnings- og sikkerhetstjenestenes samarbeid over landegrensene. Flere av problemstillingene er fulgt opp i boken «International Intelligence Cooperation and Accountability» som ble utgitt i januar 2011. For tiden samarbeider utvalget og DCAF om å utgi en håndbok i 2013 der disse emnene skal tas opp. Utvalget vil i årene fremover styrke kontakten med kontrollorganer i andre land

gjennom felles publikasjoner, studieturer, seminarer og konferanser.

3.1.3 Teknologisk utvikling

Nye kommunikasjonskanaler har kommet og tidligere adskilte kommunikasjonsformer kan kombineres. Dette har dels endret EOS-tjenestenes arbeidsmåter. Samtidig er tjenestene pålagt begrensninger i sin informasjonsinnhenting. Utvalget skal kontrollere at disse overholdes. De teknologiske fremskritt har muliggjort en mer effektiv kontroll av EOS-tjenestene. Men det er utfordrende for utvalget å stadig måtte tilpasse kontrollen til den teknologiske utviklingen – bl.a. fordi den går raskere enn utviklingen av regelverket.

Mengden av data som innhentes og kommuniseres er langt større enn før. Håndtering av overskuddsinformasjon og sletting av opplysninger som ikke er relevante, er blitt sentrale utfordringer. Det har samtidig blitt mulig å lagre store mengder informasjon på små enheter, og på ulike steder samtidig. At tjenestene er blitt mer teknisk spesialiserte stiller også store krav til utvalget. Kontrollen må i hovedsak være stikkprøvebasert. Det er umulig for utvalget å føre en fullstendig kontroll med tjenestenes tekniske systemer og prosessering av data.

For å føre kontroll med tjenestenes tekniske systemer har utvalget knyttet til seg en teknisk sakkyndig. Siden 1999 har denne bistått utvalget i kontrollen av tjenestenes tekniske informasjonsinnhenting, særlig gjennom deltakelse på flere av utvalgets interne møter, seminarer og inspeksjoner. I 2011 besluttet utvalget å nyttiggjøre seg av teknisk sakkyndig mer enn tidligere, og dette blir trolig enda mer nødvendig i årene fremover.

3.1.4 Utviklingen av utvalgets kontroll

Utvalget har siden oppstarten i 1996 gjennomført nærmere fire hundre inspeksjoner, tatt opp omkring to hundre saker på eget initiativ og behandlet nesten fire hundre klagesaker. Utvalget har hatt i overkant av tre hundre interne møter i perioden.

Utvalget og tjenestene har fått bedre kjennskap til hverandres oppgaver og roller, og kommunikasjonen mellom tjenestene og utvalget er bedre enn i starten. Dette har gitt et godt grunnlag for kontrollvirksomheten, og gir utvalget enklere tilgang til tjenestenes informasjon. Samtidig vil det alltid være visse spenninger mellom en hemmelig tjeneste og et kontrollutvalg. Dette viser seg blant annet ved at det forekommer at EOS-tjenestene ikke fremlegger relevant informasjon for utvalget. Utvalget legger nå ned betydelige ressurser i å søke etter opplysninger i tjenestene som er viktige for kontrollen. Men utvalget er også avhengig av at tjenestene på eget initiativ legger frem relevante opplysninger.

EOS-utvalget er blitt styrket gjennom utvidelsene av sekretariatet. Fra å bestå av en jurist og en kontormedarbeider i halv stilling hver i 1997, består sekretariatet nå av fire juridiske saksbehandlere og en administrativ rådgiver, i tillegg til sekretariatsleder, som også er jurist. Dette har særlig gjort det mulig å forberede utvalgets inspeksjoner mer målrettet og konkret.

Prosjektarbeid har tidligere blitt iverksatt på bakgrunn av konkrete funn utvalget har gjort eller saker som har blitt avslørt i media, for eksempel undersøkelsen av daværende Forsvarets sikkerhetstjenestes metodebruk i 2009 og undersøkelsen i 2011 av POTs metodebruk i Treholt-saken. Utvalget har i lengre tid ønsket å iverksette større selvvalgte prosjekter som tar opp mer generelle og prinsipielle utfordringer. Det første prosjektet i denne kategorien ble startet i 2011 og er omtalt nedenfor.

Utvalget har de siste årene tatt opp flere saker om bedre innsyn i tjenestene. De har gradvis vist noe mer vilje til å gi offentligheten informasjon. Også utvalget er blitt mer bevisst hvor viktig det er å informere om sin kontrollvirksomhet. Det har derfor i større grad sendt ut pressemeldinger om saker det har arbeidet med og har i 2011 avholdt en pressekonferanse. I tillegg har utvalget besvart flere henvendelser fra media, holdt flere foredrag og på annen måte søkt å gjøre kontrollutvalgets oppgaver og rolle mer kjent for både pressen, politikere og enkeltpersoner. Likevel vil utvalgets ugraderte årsmeldinger og særskilte meldinger til Stortinget fremdeles være utvalgets viktigste kommunikasjonsform.

3.2 Komiteens merknader

Komiteen viser til at enkeltpersoners rettigheter de siste 15–20 år er blitt styrket ved at menneskerettighetene i norsk rett er styrket og at lovgivningen om bruk av tvangsmidler har blitt mer presis. En av hovedaktivitetene til EOS-utvalget er å påse at tjenestene ikke tar i bruk virkemidler som gjør et inngrep i retten til privatliv, uten at dette er hjemlet i lovverket. Selv om tjenestene er blitt mer rettssikkerhets- og personvernorienterte ved utøvelsen av sin virksomhet, viser kontrollen med tjenestene at det fortsatt forekommer inngrep overfor norske borgere uten lovhjemmel, jf. omtalen nedenfor.

Komiteen har for øvrig merket seg at den teknologiske utviklingen i stor grad går raskere enn regelverksutviklingen og at dette kan skape problemer for tjenestene. Komiteen er enig med EOS-utvalget om behovet for fortsatt å styrke den tekniske kompetansen i utvalget og sekretariatet.

Komiteen er fornøyd med at bemanningen i sekretariatet er styrket slik at EOS-utvalget kan gå dypere inn i enkelte saker og problemstillinger og opprette spesifikke prosjekter om nødvendig.

Komiteen har merket seg at EOS-utvalget har startet et prosjekt som ser nærmere på registreringer knyttet til to utvalgte miljøer som PST i forebyggende øyemed følger med på. Prosjektet vil bli presentert i en særskilt melding til Stortinget i løpet av 2012.

4. Politiets sikkerhetstjeneste (PST)

4.1 Sammendrag

4.1.1 *Generelt om kontrollen med tjenesten*

I 2011 har utvalget gjennomført 6 inspeksjoner i Den sentrale enhet (DSE). Utvalget har videre inspisert PST-enhetene i Asker og Bærum, Sør-Trøndelag, Nordmøre og Romsdal og Øst-Finnmark. For å forberede utvalgets inspeksjoner, bruker sekretariatet nå mer tid på å søke i arkiver og datasystemer. Dette har dannet grunnlag for en mer spisset kontroll. Utvalget har for tiden flere saker som gjelder tjenestens registreringspraksis, herunder et prosjekt om forholdet til PST-instruksen § 15 vedrørende registreringer kun på bakgrunn av politisk, religiøs eller filosofisk m.m. overbevisning.

Utvalget har mottatt 11 klager rettet mot PST i 2011, mot 9 klager i 2010. Samtlige klager som ikke er avvist på formelt grunnlag, er undersøkt i PST.

I årsmeldingen for 2010 meldte utvalget også at det var tatt initiativ til enkelte prinsipielle avklaringer vedrørende utvalgets innsynsrett i PST. Bakgrunnen var at tjenesten i enkelte sakstyper i en periode hadde suspendert utvalgets innsyn. Tjenesten meldte tilbake til utvalget at den ville endre sin praksis i samsvar med utvalgets syn. Utvalget er ikke kjent med at tjenesten har holdt saker unna utvalgets kontroll i 2011.

4.1.2 *PSTs bruk av skjulte tvangsmidler og annen inngrepende metodebruk*

GENERELT OM TVANGSMIDDELBRUKEN OG KONTROLLEN AV DEN

PST kan på lik linje med det ordinære politiet inngi begjæring til retten om bruk av skjulte tvangsmidler ved ordinær etterforskning. Eksempler på slike tvangsmidler er blant annet kommunikasjonstroll, romavlytting, teknisk sporing og hemmelig ransaking. PST har videre hjemmel til å begjære bruk av skjulte tvangsmidler for å avverge straffbare forhold som faller inn under tjenestens ansvarsområde og, som eneste politimyndighet, for å forebygge visse typer straffbare handlinger. I tillegg kan PST benytte seg av ulovfestede metoder som ikke er så inngripende at lovhjemmel anses nødvendig.

Utvalgets inspeksjoner av PST omfatter en regelmessig kontroll med bruken av skjulte tvangsmidler i enkeltsaker. For utvalget er det særlig viktig å kon-

trollere om PSTs begjæringer til retten er i samsvar med tjenestens samlede informasjonsgrunnlag og om tjenesten benytter tvangsmidlene i samsvar med rettens tillatelse. I tillegg kontrolleres det at tiltaket avvikes dersom forutsetningene for rettens tillatelse faller bort. Også omfanget av PSTs bruk av skjulte tvangsmidler er av interesse for utvalget.

Kontrollen av PSTs tvangsmiddelbruk i enkeltsaker har i 2011 ikke gitt grunnlag for å rette kritikk mot PST. Utvalget har sett tendenser til mer bruk av tvangsmidler sammenliknet med tidligere år. Dette gjelder særlig i forebyggende saker. I deler av 2011 har PST benyttet skjulte overvåkningsmetoder i forebyggende saker i større omfang enn noen gang siden tjenesten fikk hjemmel til dette i 2005. Utvalget viser i den forbindelse til lovgivers forutsetning om at skjult overvåking i forebyggende øyemed skal være et avgrenset supplement og en sikkerhetsventil som kun skal brukes ved forebygging av de mest alvorlige straffbare handlingene. Utvalget har i én sak i 2011, nevnt nedenfor, påpekt overfor PST at et operativt tiltak var av en slik karakter at det var nødvendig med hjemmel i lov, og at tjenesten på den bakgrunn ikke skulle ha iverksatt tiltaket.

SKJULT FJERNSYNSOVERVÅKING AV KJELLERBOD

I oktober 2010 ble det fremsatt påstander i media om at PST hadde gjennomført skjult fjernsynsovervåking i en kjellerbod disponert av A, som på daværende tidspunkt var mistenkt for å ha inngått terrorforbund sammen med to andre personer. Utvalget ba på denne bakgrunn PST i brev i november 2010 om en redegjørelse for overvåkingen. Til tross for at utvalget hadde mottatt løpende orienteringer om sakens utvikling fra tjenesten, var utvalget ikke gjort kjent med denne fjernsynsovervåkingen. PST bekreftet i brev til utvalget i november 2010 at det var gjennomført slik overvåking i kjellerboden i perioden mars/april til juli 2010, da de tre mistenkte ble pågrepet. Tjenesten mente at dette var et «operativt tiltak»; en fjernsynsovervåking av en gjenstand på et privat sted, og ikke et tvangsmiddel som krevde hjemmel i lov. Utvalget, derimot, kritiserte metodebruken i sitt avsluttende brev i saken:

«Etter utvalgets oppfatning innebar fjernsynsovervåkingen mot boden [A] disponerte, herunder registreringen, lagringen og loggføringen av aktiviteten i boden, samt varigheten av overvåkingen og dens vedvarende karakter, en personovervåking av [A] og eventuelle tredjepersoner. Utvalget kan forstå at PST hadde et stort informasjonsbehov i saken, men verken dette, ressursmessige hensyn, effektiviseringshensyn eller faren for avdekking av etterforskningen, kan etter utvalgets syn berettiggende metodebruken. . . . Etter utvalgets syn er det ikke tvil om at kjellerboden er et privat sted og at personovervåkingen derfor var av en slik karakter at det var nødven-

dig med hjemmel i lov. Utvalget mener på denne bakgrunn at PST ikke skulle ha iverksatt tiltaket.»

Når det gjelder den manglende orienteringen til utvalget om metodebruken i denne saken, skrev utvalget følgende i det avsluttende brevet til tjenesten:

«Etter utvalgets oppfatning var den skjulte fjernsynsovervåkingen av en slik karakter at det burde ha vært gitt orientering til utvalget, og tjenesten har dermed ikke gitt et fullstendig bilde av overvåkingstiltakene i saken. Det forutsettes at PST i fremtiden opplyser utvalget om bruk av alle former for inngripende metoder, også de tjenesten måtte betegne som operative tiltak.»

I 2012 vil utvalget fortsatt føre tett kontroll med PSTs bruk av inngripende metoder, herunder både straffeprosessuelle tvangsmidler og ulovfestet metodebruk.

4.1.3 Kontrollen med arkiver og registre

Også i 2011 har arkiv- og registerkontrollen utgjort en sentral del av utvalgets kontroll med PST. Det er spesielt kravene til opplysningskvalitet, formålsbestemthet, nødvendighet og relevans utvalget kontrollerer. Det er videre viktig å kontrollere at PST foretar individuelle vurderinger av registreringsgrunnlaget, og at opplysninger i arbeidsregisteret slettes når vilkårene for behandling av dem ikke lenger er til stede.

Ved hver inspeksjon i DSE gjennomgås stikkprøver og søk fra arbeidsregisteret Smart, på bakgrunn av sekretariatets forberedelser. Retningslinjene for PSTs behandling av opplysninger fastsetter i § 3-7 tredje ledd at «arbeidsregistreringer som ikke er tilført nye opplysninger etter 5 år skal gjennomgås» og at «opplysningene skal slettes dersom de ikke lenger er nødvendig for formålet». Utvalget har gjennom stikkprøvekontrollene funnet tilfeller der tjenesten ikke har slettet opplysninger, på tross av at de ikke lenger er relevante for PST. Utvalgets kontroll av PSTs personregistreringer i 2011 har ført til at opplysninger om 73 personer har blitt slettet.

I årsmeldingene for 2009 og 2010 orienterte utvalget om en sak der utvalget hadde bedt PST om en skriftlig redegjørelse for tjenestens praktisering vedrørende forbudet i PST-instruksen § 15, som lyder slik:

«Opplysninger om en person kan ikke behandles kun på bakgrunn av hva som er kjent om personens etnisitet eller nasjonale bakgrunn, politisk, religiøs eller filosofisk overbevisning, fagforeningstilhørighet eller opplysninger om helsemessige eller seksuelle forhold.»

Utvalget tok i samme sak også opp med PST flere konkrete enkeltregistreringer i Smart. En stor del av disse valgte PST å slette fra registret. På bakgrunn av denne saken, opprettet utvalget i september 2011 et prosjekt der det ser nærmere på registreringer knyttet til to utvalgte miljøer som PST i forebyggende øyemed følger med på. Registreringene skal blant annet vurderes opp mot forbudet i PST-instruksen § 15. Prosjektet vil bli presentert i en særskilt melding til Stortinget i 2012.

4.1.4 Utlevering av personopplysninger til utenlandske samarbeidende tjenester

PST har hjemmel til å utlevere opplysninger om norske og utenlandske borgere til utenlandske samarbeidende tjenester. Utvalget kontrollerer regelmessig at PST ikke utleverer personopplysninger til utlandet i strid med regelverket for dette eller med internasjonale menneskerettighetsforpliktelser. Utvalget kontrollerer blant annet hvem opplysningene utleveres til, at utlevering oppfyller nærmere bestemte formål og at det er forholdsmessighet mellom formålet med utleveringen og konsekvensene for den enkelte. Utvalget ser også på de utleverte opplysningenes art og kvalitet. Et viktig kontrollpunkt er som kjent at opplysninger ikke utleveres til stater som unnlater å respektere menneskerettighetene. Kontrollen på dette punktet i 2011 har ikke gitt grunnlag for å rette kritikk mot PST.

4.1.5 PSTs behandling av begjæringer om avgradering og innsyn

PST har i flere saker avslått å gi enkeltpersoner innsyn i registrerte opplysninger, eldre enn 30 år, om dem selv – og informasjon om at man ikke var registrert i tjenestens registre for 30 år siden eller mer. Utvalget har påpekt at selv om den nye politiregisterloven gir PST hjemmel til å avslå innsyns krav, vil sikkerhetslovens regel om automatisk avgradering etter 30 år fremdeles gjelde. I de tilfellene de særskilte vilkårene for å opprettholde sikkerhetsgradering ut over dette ikke er til stede, er det etter utvalgets syn ingen gode grunner for å nekte innsyn i eldre opplysninger.

Utvalget henvendte seg i 2009 og 2010 til Justisdepartementet om saken. Departementet bekreftet i februar 2011 at det vil utrede hvorvidt «det kan bekreftes at personer ikke er registrert i Politiets sikkerhetstjeneste (PST) arkiv eller registre når tidsrommet for mulig registrering som etterspørres ligger langt tilbake i tid». I januar 2012 orienterte departementet om at det ikke er blitt arbeidet nærmere med saken på bakgrunn av departementets arbeidssituasjon etter terrorangrepene 22. juli 2011. Utvalget vil følge opp saken i 2012.

4.1.6 Klagesaker for utvalget

Utvalget har i 2011 mottatt 12 klager fra enkeltpersoner rettet mot PST, mot 9 klager i 2010. Samtlige klager som ikke er avvist på formelt grunnlag, er undersøkt i PST. 6 klager er fortsatt under behandling. Ingen av de avsluttede klagesakene har gitt grunnlag for kritikk.

Utvalget har lenge erfart at det kan by på utfordringer å gi tilbakemelding til personer som mener seg ulovlig overvåket av PST, men som er ukjente for tjenesten. Utvalget kan ikke opplyse om klageren er registrert i tjenestens arkiver og registre eller ikke, siden dette anses som en gradert opplysning underlagt lovbestemt taushetsplikt. Likevel, i avslutningen av enkelte klagesaker i 2011 har utvalget uten å røpe graderte opplysninger, påpekt overfor klagerne at de handlingene vedkommende mener seg utsatt for, ville ha vært ulovlige, og at utvalget ved avdekking av slike, utvilsomt ville ha reagert på forholdet. Dette kan forhåpentligvis gjøre at enkelte lettere kan slå seg til ro med de undersøkelsene utvalget har gjort.

4.1.7 Terrorangrepene mot Regjeringskvartalet og Utøya

I tiden etter terrorangrepene 22. juli 2011 har utvalget fått løpende orienteringer fra EOS-tjenestene om deres arbeid med saken. Videre har utvalget foretatt enkelte søk i PSTs registre og arkiver i tilknytning til hendelsene. Verken orienteringene eller søkene har gitt grunnlag for oppfølging. Utvalget har ikke mandat til å vurdere effektiviteten av det forebyggende arbeidet i PST eller andre EOS-tjenester. Utvalget viser her til de pågående arbeidene i den regjeringsoppnevnte 22. juli-kommisjonen og i Stortingets 22. juli-komiteé.

4.2 Komiteens merknader

Komiteen viser til at EOS-utvalget ikke har funnet grunnlag for å rette kritikk mot PST for bruken av tvangsmidler som kommunikasjonskontroll, romavlytting, hemmelig ransaking mv., med unntak av ett tilfelle. I oktober 2010 kom det frem i media at PST hadde gjennomført skjult fjernsynsoverføring av en kjellerbod som ble disponert av en person som var mistenkt for å inngå i et terrorforbund med to andre personer. EOS-utvalget ba om en nærmere redegjørelse for overvåkingen. Til tross for at EOS-utvalget hadde mottatt løpende orienteringer om sakens utvikling fra tjenesten, var utvalget ikke gjort kjent med at kjellerboden var fjernsynsovervåket. Tjenesten var av den oppfatning at overvåkingen bestod i fjernsynsovervåking av en gjenstand på et privat sted og at overvåkingen ikke var så inngripende at den krevde lovhjemmel.

Etter EOS-utvalgets vurdering fant fjernsynsovervåkingen sted på et privat område og var av en slik karakter at det var nødvendig med hjemmel i lov, hvilket ikke fantes.

Komiteen er enig med EOS-utvalget i at kjellerboden er et privat sted og at personovervåkingen var av en slik karakter at det var nødvendig med hjemmel i lov.

Selv om plasseringen av fjernsynskameraet utelukkende ble gjort ut fra hensynet til sikkerhet for at kameraet ikke skulle oppdages og for at bildene kunne overføres direkte til PST, innebar fjernsynsovervåkingen mot boden en personovervåking av vedkommende og eventuelle tredjepersoner. Kameraets plassering og rekkevidde innebar at PST kunne iaktta personer som gikk inn og ut av boden, samt personer som oppholdt seg eller passerte utenfor bodens dør.

Når det gjelder den manglende orienteringen om metodebruken til EOS-utvalget, er komiteen enig med utvalget i at den skjulte fjernsynsovervåkingen er av en slik karakter at det burde vært gitt orientering til utvalget. Komiteen forutsetter at PST i fremtiden opplyser utvalget om bruk av alle former for inngripende metoder, også de tjenesten måtte betegne som operative tiltak.

Komiteen har merket seg at EOS-utvalget gjennom stikkprøvekontroller har funnet tilfeller der PST ikke har slettet opplysninger i arbeidsregisteret til tross for at de ikke lenger er relevante for PST. I disse tilfellene har PST slettet opplysningene når forholdet har blitt påpekt. Komiteen ser positivt på at PST har implementert en ny teknisk løsning, slik at det ikke lenger er mulig å søke på personer som er slettet.

Komiteen er godt fornøyd med at EOS-utvalget ikke har funnet grunnlag for å rette kritikk mot PST for behandlingen av og utleveringen av opplysninger om norske og utenlandske borgere til utenlandske samarbeidende tjenester. Tilsvarende gjelder gjennomgangen av klagesaker mot PST hvor ingen av de avsluttede klagesakene har gitt grunnlag for kritikk av PST i 2011.

5. Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM)

5.1 Sammendrag

5.1.1 Generelt om kontrollen med tjenesten

Utvalget har i 2011 gjennomført 4 inspeksjoner i NSM, herunder én inspeksjon av avdeling NorCERT. Det er særlig kontroll med personellsikkerhetsområdet som er sentralt i inspeksjonene i NSM. Utvalget gjennomgår negative avgjørelser i saker om sikkerhetsklarering og blir orientert om ulike faglige emner på feltet. Utvalget inspiserer NSMs elektroniske

saksbehandlingsverktøy for klareringssaker og foretar inspeksjon av direktoratets journaler og arkiver.

NorCERT er Norges nasjonale senter for håndtering av dataangrep mot samfunnskritisk infrastruktur og informasjon. Inspeksjonen av NorCERT viste at avdelingen er oppmerksom på personvernrettslige problemstillinger. Inspeksjonen ga ikke grunnlag for oppfølging fra utvalgets side. Videre inspiserte utvalget personellsikkerhetsavdelingene hos Fylkesmannen i Oslo og Akershus i januar 2011 og i Utenriksdepartementet i mars 2011. Disse inspeksjonene ga heller ikke grunnlag for oppfølging.

Utvalget mottok i 2011 fire klager i saker om sikkerhetsklarering. En klage ble avvist og to klager ble avsluttet uten kritikk. I én sak uttalte utvalget en viss kritikk mot klareringsmyndigheten.

NSM har påpekt overfor utvalget at sikkerhetstilstanden i det offentlige er forverret, og at gapet mellom trusler og forebygging øker. NSM mener at de mange ukoordinerte og sektorovergrepene regelverkene vanskeliggjør sikkerhetsarbeidet. Utvalget vil ta dette med seg i den videre kontrollen av sivile og militære sikkerhetstjenester.

Utvalget har erfart at kvaliteten på saksbehandlingen og vurderingene i sammenlignbare klareringssaker, varierer en del hos de ulike klareringsmyndighetene. Ut fra et likebehandlingsperspektiv, er dette uheldig. Disse ulikhetene kan ha en sammenheng med at det i alt er hele 45 klareringsmyndigheter. Deres saksmengde kan i samme år variere fra ingen saker til mange tusen. Et spørsmål er om det er hensiktsmessig med et så stort antall klareringsmyndigheter. Dette er en problemstilling som angår kontrollutvalgets vekt på kvalitet og likebehandling i klareringssaker.

5.1.2 Spørsmål om innsyn i referat fra sikkerhetssamtale

Etter regelverket er det ikke noen rett til innsyn i referat fra en sikkerhetssamtale før avgjørelse om sikkerhetsklarering er fattet. Utvalget har uttalt at det ut fra hensyn til kontradiksjon og saksopplysning bør være en slik innsynsrett. Utvalget ba derfor i 2010 NSM om å ta initiativ overfor Forsvarsdepartementet for å få vurdert behov for eventuell endring av innsynsregelen i sikkerhetsloven § 25a. NSM har erkjent at det er viktig å unngå faktafeil i referatene og at slike feil kan avdekkes gjennom å gi innsyn. Men NSM hevder også at innsyn kan være et sikkerhetsmessig problem siden det kan «hindre at saken blir tilstrekkelig eller sannferdig opplyst». Det vises også til at innsyn kan «hindre en reell og individuell helhetsvurdering av den enkeltes skikkethet», og at innsyn før avgjørelse er fattet kan medføre økt ressursbehov og lengre saksbehandlingstid. Videre peker NSM på at en endring kan føre til at klarerings-

myndighetene vegrer seg for å avholde sikkerhetssamtaler. NSM konkluderer med at det ikke bør gis rett til innsyn i samtalereferat før avgjørelse er fattet.

Utvalget har tatt NSMs vurderinger og konklusjon til orientering. Men utvalget kan ikke se at argumentene NSM fremfører samlet sett kan veie tyngre enn den enkeltes behov for å kunne se hvilke fakta som er nedtegnet etter samtalen vedkommende selv har deltatt i.

5.2 Komiteens merknader

Komiteen viser til at EOS-utvalgets inspeksjon av NorCERT ikke ga grunnlag for videre oppfølging fra utvalgets side. Inspeksjonen av NorCERT viste at avdelingen er oppmerksom på personvernrettslige problemstillinger. Dette er komiteen godt fornøyd med.

Komiteen har merket seg at EOS-utvalget mottok fire klager om sikkerhetsklarering i NSM, men at kun en av disse utløste en viss kritikk mot klareringsmyndigheten. Dette gjaldt en klareringssak som ble avgjort av Forsvarsbygg i første instans, hvorpå NSM opprettholdt nektelsen i klageomgangen. Nektelsen var basert på til dels svært personlige forhold hos klageren, og underrettelsen til klager om disse forhold kan ha utgjort en unødvendig tilleggsbelastning utover nektelsen av sikkerhetsklarering. EOS-utvalget uttalte at deler av underretningen til klager om avgjørelsen var støtende

Komiteen har merket seg at saksbehandlingen og vurderingene i sammenlignbare klareringssaker varierer en del hos de ulike klareringsmyndighetene. Komiteen er enig i at dette ut fra et likebehandlingsperspektiv er uheldig. Ulikheten kan ha sammenheng med at det er 45 klareringsmyndigheter hvor saksomfanget varierer fra ingen klareringssaker til over 20 000 per år. Klareringsmyndighetene har heller ikke tilgang på et erfaringsarkiv som viser forvaltningspraksis på området. Komiteen forutsetter at Forsvarsdepartementet vurderer behovet for eventuelle endringer.

Etter gjeldende regelverk har den omspurte ikke rett til innsyn i referatet fra sikkerhetssamtalen før avgjørelse om sikkerhetsklarering er fattet. Komiteen er enig med EOS-utvalget i at det bør være en slik innsynsrett ut fra hensynet til kontradiksjon og saksopplysningshensyn. Komiteen ber departementet vurdere hvordan dette kan løses i praksis.

6. Forsvarets sikkerhetsavdeling (FSA)

6.1 Sammendrag

6.1.1 Generelt om kontrollen med avdelingen

Utvalget har i 2011 gjennomført tre inspeksjoner av FSA. Avdelingen har blant annet orientert utvalget

om forebyggende sikkerhetsarbeid, informasjonssikkerhet, operative forhold og personellsikkerhet. Det siste er et særlig viktig kontrollområde: FSA er fortsatt landets klart største klareringsmyndighet. Her ble over 20 000 av totalt nærmere 28 000 klareringer behandlet i 2011. Under inspeksjonene gjennomgår utvalget samtlige ikke påklagede negative klareringsavgjørelser fattet av avdelingen siden foregående inspeksjon. I løpet av året er det flere hundre avgjørelser i denne kategorien.

I 2011 har utvalget gjennomgått flere klareringsaker der FSA har sendt ut fullmakt til de omspurte for å innhente ytterligere opplysninger. I saker der fullmakten ikke ble returnert, fattet FSA negative avgjørelser under henvisning til sikkerhetsloven § 21 første ledd bokstav d (unnlatt fremstilling om faktiske forhold), uten forutgående sikkerhetssamtale. Utvalget har bedt NSM som fagmyndighet for personellsikkerhet å vurdere i hvilken grad denne praksisen er i samsvar med reglens krav om individuell vurdering.

I 2011 har utvalget mottatt 3 individuelle klager mot FSA. Alle er avsluttet uten kritikk.

6.1.2 *Utforming av svar til klagere*

På bakgrunn av utvalgets undersøkelser i en klage rettet mot FSA, ble avdelingen bedt om å redegjøre for om den omstendighet at en person ikke er registrert i avdelingens registre, er sikkerhetsgradert informasjon. Bakgrunnen for spørsmålet var at utvalget ønsket å få en prinsipiell avklaring av hvilken tilbakemelding utvalget kan gi til klagere som har klaget på FSA over angivelig ulovlig overvåking, men der utvalget ikke finner grunnlag for å rette kritikk mot avdelingen. Etter redegjørelser fra FSA har utvalget kommet til at behandlingen av slike klagesaker har likhetstrekk med tilsvarende saker knyttet til PST og Etterretningstjenesten: Informasjon om at en person er eller ikke er registrert ved FSAs Kontor for aktivitet, er gradert.

6.1.3 *FSAs behandling av opplysninger om MC-tilknytning – betydningen for sikkerhetsklarering*

Utvalget mottok i april 2011 en klage som rettet seg mot FSAs saksbehandling overfor sikkerhetsklarert personell i Forsvaret med negative virkninger for de som hadde tilknytning til norske MC-miljøer. Utvalget fant ikke grunn til å ta klagen til behandling, siden den ikke var tilstrekkelig individualisert. På bakgrunn av henvendelsen besluttet utvalget likevel å stille spørsmål til FSA vedrørende avdelingens saksbehandling i klareringssaker der omspurte har tilknytning til et MC-miljø. FSA svarte at avdelingen foretar en konkret og individuell helhetsvurdering i alle saker om sikkerhetsklarering i henhold til sikker-

hetsloven § 21 tredje ledd, også i saker vedrørende MC-tilknytning. Videre fremholdt avdelingen blant annet:

«FSA er av den oppfatning [...] at det ikke er tilstrekkelig for en negativ klareringsavgjørelse at omspurte har tilknytning til et MC-miljø. Det må foreligge konkrete holdepunkter for at omspurtes sikkerhetsmessige skikkethet kan anses berørt av tilknytningen. . . . Dette kan være tilfelle der den omspurte omgås med og har forpliktelser overfor kjente kriminelle deler av MC-miljøet. Videre kan det oppstå en lojalitetskonflikt mellom Forsvarets interesser når det gjelder behandling av skjermingsverdige informasjon og en MC-klubb som har et regelverk for medlemmene og dessuten praktiserer en streng indre justis.»

Utvalget bemerket overfor FSA at redegjørelsen var nyttig som grunnlag for videre kontroll med praktiseringen av kravet om individuell vurdering i denne sakskategorien.

6.1.4 *Saker fra Kontor for aktivitet i FSA*

I årsmeldingen for 2010 redegjorde utvalget for enkelte militære kontraetterretnings-operasjoner (Mil KE) gjennomført av FSA. Utvalget kritiserte i 2010 FSA for å ha gjennomført Mil KE-operasjoner på sivilt område gjennom å bedrive fordekt innhenting mot sivile personer, samt for manglende notoritet på samarbeidet med PST. Utvalget har i 2011 ikke avdekket kritikkverdige forhold knyttet til FSAs utøvelse av militær kontraetterretning.

Instruks om sikkerhetstjeneste i Forsvaret § 28 første ledd bokstav e fastsetter at FSA på norsk territorium i fredstid skal koordinere utøvelse av tiltak på militært område med sikte på å avdekke og hindre ulovlig etterretningsvirksomhet mot Forsvaret og Forsvarets allierte. Utfyllende bestemmelser til instruks, som trådte i kraft 15. juli 2011, forankrer eneansvaret for kontraetterretning (KE) i Norge hos PST, men legger til rette for at FSA kan utøve Mil KE på militært område eller i dets umiddelbare nærhet, samt i militære øvingsområder. Reglene forutsetter at det i de enkelte tilfeller klart defineres hva som anses som militært område. Utvalget har i 2011 holdt seg orientert om samarbeidet, og har fått opplyst av PST at det er utarbeidet et utkast til samarbeidsavtale mellom PST og FSA der ansvarsfordelingen på dette området står sentralt.

6.2 *Komiteens merknader*

Komiteen er godt fornøyd med at EOS-utvalget ikke har funnet grunn til å følge opp FSAs saksbehandling i klareringssaker. FSA er landets største klareringsmyndighet med over 20 000 klareringsavgjørelser. Til sammen blir det gjort rundt 28 000 klareringsavgjørelser i Norge hvert år. Komiteen har

merket seg at det kom inn tre klagesaker til EOS-utvalget mot FSA, hvor samtlige er avsluttet uten kritikk fra utvalgets side.

Komiteen er også fornøyd med at EOS-utvalget i 2011 ikke har avdekket kritikkverdige forhold knyttet til FSAs utøvelse av militær kontraetterretning.

7. Etterretningstjenesten (E-tjenesten)

7.1 Sammendrag

7.1.1 Generelt om kontrollen med tjenesten

Utvalget har i 2011 gjennomført 3 inspeksjoner av E-tjenesten sentralt. I tillegg er det gjennomført inspeksjoner av tjenestens tekniske innhentingsevne ved Forsvarets stasjon Kirkenes (FSTK) og ved Forsvarets stasjon Fauske (FSTF). Under inspeksjonene er utvalget særlig opptatt av at forbudet mot innhenting av opplysninger mot norske borgere som oppholder seg på norsk territorium ikke blir overtrådt.

Utvalget har også gjennomført inspeksjon av den nyetablerte CNO-seksjonen i tjenesten (Computer Network Operations). CNO-avdelingen var tidligere en del av Forsvarets informasjonsstruktur (INI), men ble fra 1. januar 2011 underlagt E-tjenesten. CNO-enhetens operative evne beskrives under punkt 6.5 i St.prp. nr. 48 (2007–2008) som en «[e]vne til å sikre egne militære informasjonssystemer og utnytte motstanders systemer». Under punkt 6.9.4 i samme dokument er CNO-enheten omtalt slik:

«Enheten bidrar til å bygge kompetanse og kapasitet til å beskytte egen informasjonsinfrastruktur og har en viss kapasitet for å påvirke en motstanders informasjonssystemer».

Utvalgets mandat er avgrenset til kontroll av etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetsfunksjoner, og det følger av forannevnte definisjoner at E-tjenestens eventuelle kapasiteter på dette feltet kan komme til å falle utenfor utvalget kontrollområde.

Utvalget fører en rutinemessig kontroll med at E-tjenestens informasjonsutveksling med utenlandske samarbeidende tjenester skjer i samsvar med regelverket og etablert praksis. Kontrollen er nærmere omtalt nedenfor. For øvrig har utvalget i 2011, som i 2010, mottatt 1 klage rettet mot E-tjenesten. Klagesaken er avsluttet uten kritikk.

7.1.2 Samarbeidet mellom E-tjenesten og PST

Utvalget har i 2011 holdt seg orientert om samarbeidet mellom E-tjenesten og PST. Utgangspunktet er at PSTs ansvarsområde omfatter det som skjer innenfor rikets grenser, mens E-tjenestens hovedansvarsområde ligger utenfor rikets grenser. For å iva-

reta og sikre nasjonale interesser, er tjenestene pålagt å samarbeide med hverandre. Utvalget er i 2011 blant annet blitt informert om at tjenestene vurderer om det er behov for å revidere samarbeidsinstruksen fra 2006, utarbeide videre rutinebeskrivelser for samarbeidet, utvikle sambandssystemet og opprette en permanent liaisonordning.

Formidling av informasjon mellom tjenestene må skje innenfor nærmere fastsatte rammer. Den tjenesten som anmoder om informasjon, skal påse at formidlingen av opplysningene skjer innenfor dens eget rettsgrunnlag. Tjenestene skal også kunne formidle overskuddsinformasjon til hverandre, når informasjonen anses åpenbart relevant for den andre tjenesten. E-tjenesten har i 2011 pekt på noen problemstillinger den mener må avklares for fremtiden, herunder hvorvidt den ene tjenesten kan innhente informasjon for å yte bistand til den andre. Det er i denne sammenheng vist til problemstillinger knyttet til begrensningene for PSTs deling med E-tjenesten av informasjon som stammer fra tvangsmiddelbruk, herunder taushetspliktreglene. Slik deling kan være nødvendig for at E-tjenesten skal kunne bistå PST.

Utvalget anser dette for å være sentrale problemstillinger, som det vil følge opp i tjenestene i 2012. Utvalget vil også peke på de prinsipielle sikkerhets- og etterretningsutfordringene PST og E-tjenesten møter om personer som forflytter seg over landegrensene. E-loven § 4 er ikke til hinder for at E-tjenesten kan overvåke eller på annen fordekt måte innhente opplysninger om personer som befinner seg utenfor rikets grenser. Mens PST er avhengig av rettens kjennelse ved bruk av inngripende metoder, inneholder e-loven få materielle og prosessuelle begrensninger for E-tjenestens overvåking. E-tjenesten har både rett og plikt til å oversende til PST informasjon som er av interesse for tjenesten. Dette innebærer at PST, gjennom E-tjenesten, kan få tilgang til metoder som den ikke hadde hatt anledning til å benytte overfor personer som reiser ut av Norge – for eksempel fordi metoden ikke er tillatt etter straffeprosessloven, eller fordi retten etter en helhetsvurdering kommer til at inngrepet vil være uforholdsmessig eller av andre grunner ikke bør tillates. Utvalget vil i 2012 følge opp de ovennevnte problemstillingene.

7.1.3 Informasjonsutveksling med utenlandske samarbeidende tjenester

E-tjenesten kan i medhold av e-loven § 3 annet ledd etablere og drive etterretningssamarbeid med andre land. Utvalget kontrollerer dette hovedsakelig ved å inspisere E-tjenestens arkiver og sambandssystem. Det siste er et målrettet nettverk der E-tjenesten mottar og deler opplysninger med faste samarbeidspartnere innenfor bestemte områder, særlig knyttet til internasjonal terrorisme. Meldinger som sendes,

mottas og besvares innenfor dette nettverket, kan kontrolleres av utvalget.

Når E-tjenesten mottar forespørsler fra samarbeidende tjenester, vil tjenesten gjøre søk i egne systemer. Dersom det finnes informasjon om norske borgere under denne prosessen, skal den sendes maskert videre, slik at norske borgere ikke kan identifiseres. Videre kontrollerer utvalget at utlevering av personopplysninger til samarbeidende tjenester bare skjer ut fra en konkret behovsvurdering i det enkelte tilfellet. Dersom E-tjenesten får overskuddsinformasjon fra utenlandske samarbeidspartnere om saker og/eller personer som faller utenfor dens mandatområde, skal informasjonen slettes eller sendes videre til PST.

Utvalget kontrollerer at E-tjenesten i slike sammenhenger overholder kravet i e-loven § 4 om at tjenesten ikke på norsk territorium skal «overvåke eller på annen fordekt måte innhente informasjon om norske fysiske eller juridiske personer». E-tjenesten må også, i likhet med PST, kontinuerlig vurdere mottakerstatens respekt for grunnleggende menneskerettigheter når tjenesten utveksler personopplysninger eller annen informasjon, herunder også deling av opplysninger gjennom Norges deltakelse i internasjonale operasjoner.

Utvalget har i 2011 gjennomført søk og stikkprøver blant meldinger som tjenesten har sendt til utenlandske samarbeidende tjenester, uten at kontrollen har gitt grunnlag for å stille skriftlige spørsmål til eller reise kritikk overfor tjenesten.

7.1.4 Utvalgets kontroll med tjenestens tekniske informasjonsinnhenting

Etterretningstjenesteloven § 4 er sentral for utvalgets kontroll med tjenestens tekniske informasjonsinnhenting. Bestemmelsen oppstiller et forbud mot fordekt innhenting av opplysninger om norske personer som oppholder seg på norsk territorium. Det betyr at den må være slik at norske personer blir identifisert så snart vedkommendes nasjonalitet er klarlagt.

Rettsstillingen til norske personer som oppholder seg utenfor norsk territorium reguleres ikke i e-loven § 4. Tjenesten er likevel forpliktet til å respektere rettighetene som blant annet oppstilles i Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 8 om retten til privatliv, også utenfor Norges grenser. Utvalget er opptatt av at tjenestens innhenting av informasjon skjer med hjemmel i e-lovens formål og våre internasjonale forpliktelser, samt at den enkeltes interesser ivaretas på en tilstrekkelig måte. Det kan på denne bakgrunn være aktuelt for utvalget å foreta en nærmere vurdering av tjenestens praksis og det rettslige grunnlaget for denne på dette området.

E-tjenestens kapasiteter og metodikk for den tekniske innhentingsvirksomheten er under kontinuerlig

utvikling. Også saksbehandlings- og analyseverktøy blir oppdatert og videreutviklet fortløpende. Utvalget har i 2011 fulgt inspeksjonsregimet som ble utviklet i 2009, noe som innebærer at utvalgsleder sammen med sekretariatet og teknisk sakkyndig har forberedt samtlige inspeksjoner av E-tjenesten. Under det forberedende møtet orienteres det blant annet om endringer i de tekniske systemenes oppbygging, innhold og funksjon, og det gis tilgang til systemene for å gjøre forberedende søk og utvalg av stikkprøver mv. I tillegg får utvalget presentert statistikk over innhentingsevirsomheten. Utvalget vil i 2012 fortsette dialogen med E-tjenesten med tanke på utvikling og forbedring av utvalgets kontroll på dette området.

Utvalget har i 2011 ikke sett tilfeller der forbudet mot innhenting mot norske borgere som oppholder seg på norsk territorium har vært overtrådt, eller funnet andre kritikkverdige forhold i forbindelse med kontrollen med den tekniske innhentingsvirksomheten i E-tjenesten. Området vil fortsatt prioriteres i 2012.

7.2 Komiteens merknader

Komiteen er fornøyd med at forbudet mot innhenting av opplysninger mot norske borgere som oppholder seg på norsk territorium er overholdt og at det ikke er funnet andre kritikkverdige forhold i forbindelse med kontrollen av den tekniske innhentingsvirksomheten ved Forsvarets stasjoner og den nyetablerte CNO-seksjonen som ble innsisert i 2011.

Komiteen har merket seg at kontrollen med informasjonsutvekslingen mellom E-tjenesten og utenlandske samarbeidende tjenester ikke har gitt grunnlag for å stille spørsmål eller reise kritikk overfor E-tjenesten. Komiteen ser det som positivt, i likhet med EOS-utvalget, at E-tjenesten har utarbeidet egne interne retningslinjer for utlevering av personopplysninger til utenlandske samarbeidende tjenester.

Komiteen har for øvrig merket seg at det kom inn én klage mot E-tjenesten til EOS-utvalget, som også rettet seg mot de øvrige tjenestene, men at klagesaken ble avsluttet uten kritikk.

8. Avdeling for beskyttelse av kritisk infrastruktur

8.1 Sammendrag

I 2009 innsiserte utvalget Senter for beskyttelse av kritisk infrastruktur (SBKI) på Jørstadmoen, som da var underlagt informasjonssikkerhetsavdelingen i daværende FOST. Den 1. januar 2011 ble seksjonen overført til Forsvarets informasjonsinfrastruktur (INI), og heter nå Avdeling for beskyttelse av kritisk infrastruktur (BKI). Avdelingen er fortsatt lokalisert

på Jørstadmoen. BKI ligger under INI Operasjoner på Kolsås, som utvalget inspiserte i 2010.

Utvalget inspiserte BKI i november 2011, på bakgrunn av at BKI utøver sikkerhetstjeneste ved en militær avdeling, jf. kontrollinstruksen § 11 nr. 2 bokstav e. Utvalgets teknisk sakkyndige deltok i inspeksjonen. BKIs oppgaver omfatter CND (Computer Network Defence) for Forsvarets informasjonsinfrastruktur, det vil si de IKT-systemene der Forsvaret er systemeier. CND innebærer detektering av datanettverksangrep og etterretningstrusler mot eller i informasjonsinfrastrukturen, samt analyse og sammenstilling av indikatorer på nettverksangrep. Også planlegging, ledelse og koordinering i forbindelse med håndtering av sikkerhetstruende hendelser hører til BKIs oppgaver. Videre omfatter virksomheten gjennomføring av skadevurderinger etter angrep, samt rådgivning om tiltak.

Under inspeksjonen hadde utvalget særlig oppmerksomhet rettet mot BKIs tekniske kapasiteter og metoder for overvåking og analysering av indikatorer på nettverksangrep mot informasjonsinfrastrukturen, herunder prosedyrer og beslutninger om opptak og

behandling av trafikk- og innholdsdata. Etter inspeksjonen gjennomgikk utvalget enkelte begjæringer om opptak av innholdsdata. Gjennomgangen ga ikke grunnlag for videre oppfølging.

8.2 Komiteens merknader

Komiteen er fornøyd med at EOS-utvalgets inspeksjon av Avdeling for beskyttelse av kritisk infrastruktur ikke gav grunnlag for videre oppfølging fra utvalgets side.

9. Komiteens tilråding

Komiteen har for øvrig ingen merknader, viser til dokumentet og rå Stortinget til å gjøre slikt

vedtak:

Dokument 7:1 (2011–2012) – årsmelding fra Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) for 2011 – vedlegges protokollen.

Oslo, i kontroll- og konstitusjonskomiteen, den 29. mai 2012

Anders Anundsen

leder og ordfører